

AJÁNLÓ SOROK NAGY OLGA SZÉKI TÁRSADALOMNÉPRAJZI KÖTETÉHEZ

Nagy Olga korán, mezőpaniti gyermek-, majd iskolásévei idején kapcsolatba került a paraszti életformával és mentalitással. Teológus bátyja, Nagy Ödön ösztönzésére kérdőív segítségével különböző hagyományokat, hiedelmeket, „mezőgazdasági tapasztalatokat”, halállal és temetéssel kapcsolatos szokásokat írt össze. A falu világára való megdöbbenet rácsodálkozás ideje viszont későbbben jött el. Férjhezmenetele (1940) után éveken keresztül, 1941–1952 között falun élt. Férje református lelkész, maga tanítónő, helyettes tanár Kisiklódon és Széken. Előbb szociográfiai olvasmányai alapján, majd a parókia ablakából és a katedráról egyre tisztábban látja azt, hogy a falu egy archaikus értékrenddel viaskodik. Miközben a falu népe az életét ott szeretné folytatni, ahol a háború miatt félbeszakította, a polgárosodás, a világhír, a cselédeskedés, az olvasmányok (és tágabban a média), a gazdálkodás változása, modernizálódása miatt a hagyomány egyre szorítóbbnak bizonyul.

Kolozsváron Gunda Béla iskolájában 1948-ban egyetemi oklevelet szerzett, néprajz szakon. Tanulmányai és olvasmányai hatására korábbi érdeklődése professzionalizálódni kezdett. A kérdőívek szerkesztése és követése a megközelítést problémacentrikussá és analitikussá tette, a felvetett kérdéseket tágabb összefüggésbe helyezte. A hallás utáni lejegyzésről a magnóhasználatra való áttérés az adatok felvétele és a reprodukív folklórdiskurzus rögzítése mellett az adatközlői véleménymondás és érvelés sajátosságait érte tetten. Az élő beszédben rejlő távlatokat és élet-szerűséget elemző-értelmező írásaiban mindvégig kiaknázza, későbbben, a *Világgá futó szavak. Havadi beszélgetések* (1990) című könyvben eklatáns módon bizonyította. Hasonlóképpen meghatározónak bizonyultak az 1952–1958 között az újságírásban, az *Utunk* és a *Dolgozó Nő* szerkesztőségében töltött évek. Ebben az időben Nagy Olga az etnológiát egy évszázada foglalkoztató kérdések felvetését és kifejtését jelentősen aktualizálta és militánsná alakította. Emellett az újságírásban és az ifjúsági irodalomban plasztikus, explicit nyelvezetet kísérletezett ki. Pályája során

a szaktudományos kérdéseket – lapokban és rádióban – folyamatosan tematizálta a médiafogyasztók számára.

1958-tól kezdve 1973-ig a Román Tudományos Akadémia Folklór Intézetének kutatója volt. Ezekre az évekre estek kiszállásai, terepkutatásai. Főként népi narratívumokat gyűjtött Kolozs, Beszterce-Naszód, Maros és Brassó megyei településeken. Összesen mintegy háromezer mesét rögzített, archivált, közzét és értelmezett. Terepútjai ritkulásával érdeklődése a népi memoárok felé irányult.

Amilyen alapvetően Gunda Béla meghatározta Nagy Olga kutatói habitusát, épp annyira volt meghatározó az 1970-es években a faluról radikálisan gondolkodó Féja Géza hatása. A hat évig tartó levelezésben Féja Géza figyelmesen követte, irányította és bátorította Nagy Olgának a folklórtudománnyal, a hagyományok státusával, a falu metamorfózisával kapcsolatos gondolatait és meglátásait. Ez a huzamos, Nagy Olga *Lüdercsógor* című, első szaktudományos munkájának megjelenése (1969) után induló szakmai kapcsolat eszme- és tudományszemléleti kérdések és összefüggések tematizálását tűzte napirendre. Levelezésük olvasása arról győz meg, hogy Nagy Olga Féja Géza ösztönzésére vetett fel új kérdéseket, irányította a figyelmét nem kutatott területekre, fogalmazott meg gondolatokat és véleményeket. Annyira meglepő módon, hogy kritikussai hol a szocialista fiatalságot, hol a női társadalmat féltették a hatásától. Nagy Olga tudatosan kísérletezett az olvasmányos és gondolatgazdag írásműfajokkal. Közülük a közéleti diskurzusban az újságcikk, a tudományművelésben pedig az esszé bizonyult célravezetőnek. Nagy Olga szövegei fegyelmезetten közelítik meg és analizálják a felvetett kérdést. Szövegszerkesztésének következetesen alkalmazott eljárása az alfejezetekre való tagolás, ezen belül a számozással érzékeltetett argumentáció.

Nagy Olga falujárása az erdélyi magyar rurális társadalom metamorfózisának korára esett. Az egyik legnagyobb változás a trianoni döntést követően kialakult kisebbségi lét meghonosodása. A két világháború, a polgárosodás, a városok iparosítása és a földművelés kollektivizálása nagyfokú migrációt indított el. A 20. század első évtizedeiben még autonóm falusi életvitel és mentalitás jelentősen átalakult. A városi hatások egyre nagyobb számban honosodtak meg a rurális lokalitásban, a falu lakói – a vendégmunkás férfiak, a cselédeskedő nők – rendszeresen bejártak a váro-

si világba. Az életvitelben (munkavégzés, kapcsolattartás, szórakozás) új, változatos stratégiák és gyakorlatok honosodtak meg; a hagyomány és az idős generáció tekintélye veszített jelentőségéből. Ennek hatására az 1970-es években megkezdődött a hagyomány tudatos, szervezett keresése.

A család Kolozsvárra költözésével Nagy Olga a városi ember szemével kezdte figyelni a falu világát. Majd a kutatóintézetből való kilépésével véget ért a rendszeres falujárás. Lakása ekkor alakult át egyszemélyes folklorisztikai műhellyé. Mostoha körülmények között, hatalmas erőfeszítéssel állandósította a szakirodalmi tájékozódását. Az 1970-es években kiteljesítette és lezárta életműve folklorisztikai paradigmáját. 1969-től saját gyűjtésű, igényesen gondozott meseköteteket jelentetett meg (*Lüderc sógor*, 1969, *Széki népmesék*, 1976, *Zöldmezőszárnya*, 1978, *A havasi sátoros*, 1988, megkésétt kiadásban a *Cifra János meséi*, 1991, *Villási, a táltosfiú*, 1996, a Vöő Gabriellával közös munka, *A mesemondó Jakab István*, 1974, illetve a *Havasok mesemondója*, 2002). 1974-ben esszékönyvet írt a népmese metamorfózisáról (*Hősök, csalóképek, ördögök*, 1974), 1978-ban megvédte a mesekutatás szintézisét képező *A hiteles népmese esztétikája* című doktori disszertációját (megjelent: *A táltos törvénye*, 1978). A történetmondás terén bekövetkezett változásokat több cikksorozatban és kötetben foglalta össze. A *Széki népmesék* (1976) a realizmusnak a hagyományos mesébe való betörését, a tréfás jelleg előretörését dokumentálta. A *Paraszt dekameron* (1977), az *Újabb paraszti dekameron* (1983), az *Asszonyok könyve* (1988) a személyes élmények és a lokális társadalom egyéneire vonatkozó igaztörténetek előadásának eluralkodását teszi szóvá. Az 1970-es évek első felétől parasztasszonyok memoárjában fedezte fel az életpályák individualizálódása, a 20. század nagy eseményeivel való találkozás miatti személyes élmények domináns beszédtemává válását, a hallgatóság nélkül maradó mesélők individuális írásgyakorlásra való áttérését. Legelőször Győri Klára, majd Kocsis Rózi és György Zsuzsa emlékiratát gondozta, segítette megjelenni (1975, 1988, 1997).

Az 1970-es évek végétől Nagy Olga figyelme a társadalomnéprajzi-szociológiai-vallásantropológiai szakirodalom felé irányult, s ennek hatására új, általa interdiszciplinárisnak nevezett értelmezési paradigmát nyitott meg. Újrahallgatta, -olvasta a mesegyűjtés során rögzített hangfelvételeket. S bár a 20. század tudományos irányzatairól és módszere-

iról (kommunikációelmélet, szemiotika, strukturalizmus) tudomása volt, nem vált ezek követőivé. A rendelkezésére álló, maga által gyűjtött forrásokat tágabb kontextusban értelmezte. A mesemondói repertoárok sajtó alá rendezésekor a mesemondást az életpálya és a társadalmi környezet összefüggéseiben láttatja. A mesetudást a helyi hagyományok és az olvasmányok, a mesemondást pedig a személyes kompetenciák mellett a hallgatói elvárások, a beszédhelyzetek, az életforma hatásából vezeti le. Rendre (és mindegyre megismételve) kifejti azt, hogy a mesemondásban egyéni világlátás fogalmazódik meg, s emiatt a mese mind archaikus, mind realiztikus elemeket felhasznál, a mesemondás településenként és régióként eltérő mesedialektusokat érvényesít. Az *Alkotás és befogadás* című (kiadatlanul maradt) szintézis a mesemondás társadalmi körülményeit összegzi. A *Táltos és Pegazus* (1993) a szépirodalom és orális elbeszélőművészet kölcsönhatásának eseteit gyűjti össze. Az *Asszonyok könyvében* (1988) és a női emlékiratokban a paraszti asszonyors, értékrend és világlátás megfogalmazódását, a női szubkultúra működését elemzi. A cigánymese-gyűjteményekben, majd a *Barangolás varázslatos tájban. Cigány barátaim között* (1994) című kutatói vallomásában az erdélyi társadalomban archaikusabb életformát folytató cigány etnikum kultúrájának sajátosságait foglalja össze. A *Poraiból újraéledő fönix* (1998) a vallásos mentalitás eszmetörténeti áttekintését kísérelte meg. A *mítoszok nem halnak meg* (1999) pedig a modern európai mentalitásokat és társadalmi mozgalmakat mint mítoszokat sorakoztatja fel. *Erdélyi sors: tegnap, ma, holnap* (2001) címmel a kisebbségi sors transzilvánizmusnak nevezett eszme- és értékrendszerét elemzi.

Az 1989-ben megjelent, *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák* című monográfia Nagy Olga társadalomnéprajzi érdeklődését összegzi. A könyv fejezetei a paraszti társadalom szocializációs habitusait, az ünneplés hagyományos helyzeteit és rítusait, a népi etika és a népi teológia elveit foglalják össze. Az áttekintés alapelve az életforma és az értékrend állandó változásban léte. A változás mértéke és formái alapján Erdély társadalmában négy „fálumodellt” szerkeszt meg, a hagyomány konzerválásától a hagyományok felbomlásáig nyúló tengelyen. A négy modell közül egyik a havadi modell. Ennek felkutatására és kifejtésére Nagy Olga az 1970-es évek második felében

a helyi értelmiség bevonásával kutatócsoportot szervezett. Az elkészült monográfia mindössze hosszas hányódás után, a rendszerváltás után jelenhetett meg. A szerzők áttekintik a település történelmét, nyelvallapotát, a falu életét szabályozó erölcsi és jogi értékrendet, a népi gyógyászat, az ünneplés, a történetmondás hagyományait és új habitusait, a hiedelmek rendszerét (Nagy O. szerk. 2000). A kutatás során felgyűlt interjúkból Nagy Olga további (azonban korábban megjelent) kötetet állít össze, amely egy időben láttatja a falu értékrendjét, mentalitását és az erről való beszélés nyelvi stratégiáit (Nagy O 1990b). Megfigyelése szerint a havadi modellben „nincs népművészet, nincs népviselet, nincsenek színpompás rítusok, de van egy igen erőteljes közösségtudat, szigorú és kizárólagos erkölcsi kódex” (Nagy O. szerk. 2000. 25.). (A teljesség kedvéért itt jegyezzük meg, hogy Nagy Olga évekkel később megírta az ötödik, az 1989 után a hagyományt és a fejlesztési stratégiákat ötvöző pragmatikus falumodellt. Nagy O. 2002. Nagy Olga pályájának és életművének összefoglalása: Keszeg V. 2010.)

A „törvény szorításához” való viszonyulásban Szék az az eset, amelyben „a hagyományörzés tökéletesen azonosul a közösség értékrendjével” (Nagy O. szerk. 2000. 23.). A hagyomány tekintélyét, az új hatások hagyománynak való alárendelését, a világhíró székiek falujukhoz való ragaszkodását Nagy Olga folyamatosan hangoztatta és példázta. Hosszú időn keresztül hordozta és alakította magában a széki „társadalomnéprajzi vizsgálat” megírásának tervét. Nem tudható, pontosan mikor szakított időt megvalósítására, sem az, hogy a kézirat elektronikus szerkesztését (gépelését) ki végezte el. A jelen kötetben olvasható elemzés kéziratát Nagy Olga a Sepsiszentgyörgyre való költözése előtt „felhatalmazásban” adta át alulírottaknak, későbbi kiadás végett. A kéziratot őrző dosszié borítójáról mindössze az állapítható meg, hogy a frissen elkészült kézirat 2004-ben elkerült a könyvkiadási pályázat bírálóbizottságának asztalára. Az elutasítás miatt visszakerült a szerző tulajdonába.

A „széki modell” megírásakor Nagy Olga korábbi terepmunkáira hagyatkozott, sem újabb, sem kiegészítő gyűjtést nem végzett. A rendelkezésre álló források alapján az 1980-as évekig követte a falu társadalmának értékrendjét és mentalitását. Kivételes módon ennek a könyvnek több alkalommal főszereplője van, a szerző széki ismerőse, Győri Klára.

A szintézis valójában korábbi munkái megállapításainak újrafogalmazása vagy újraserkesztése. Aki ismeri Nagy Olga életművét, a jelen kötet olvasása során csupa ismerős gondolatokkal, sokszor teljes, korábbi munkáiból átemelt fejezetekkel találkozunk. A megismételt gondolatok következnek. A népi kultúra a 20. században eltérő falumodellek szerint alakult; Széken a hagyományos értékrend normatív szerepe hosszú időn át érvényben maradt; a realizmus betört a népmesébe, a mesei világ racionalizálódott, a varázsmese leszállt a gyermekek közé; a mesemondás szépirodalmi hatásokat is képes volt beépíteni a lokális repertoárba; a történetmondás a lokális társadalom kommunikációs rendszerében megőrizte meghatározó szerepét, a felnőttek körében a személyes élményeken alapuló narratívumok (népi elbeszélések, igaztörténetek) uralkodtak el; az írás használatba vétele után a memoár új, komplex önkifejezés, a narratív identitás eszközévé vált; az individuum megszólalása Szék társadalmában erős reakciót váltott ki. A szövegelméletek között ott van a *Pályakép fényvel és árnyékkal* (1995), a *Vallomások* (2010), Győri Klára memoárja, a *Kiszáradt az én örömem zöld fája* (1975), a *Táltos és Pegazus* (1993), valamint a *Széki népmesék* (1976), a *Paraszt dekameron* (1977) és az *Újabb paraszti dekameron* (1983) szövegtára.

Az ismétlés azonban nem foszlatja szét a kötet varázsát. Nagy Olga úgy érezte, hogy Széknek, a Székre folyamatosan zarándoló fiatal generációnak és a szakmának egyaránt tartozik ezzel az összefoglalással. A különböző korszakokban elvégzett és megírt kutatások egymás mellé rendezése Szék társadalmát kelti életre, a maga sajátos értékrendjével és az ebből fakadó konfliktusaival. A jelzett társadalomnéprajzi érdeklődés mellett a könyv Nagy Olga azon művei közé sorolódik, amelyekben a szerző a rá jellemző személyes, vallomásokos, önreflexív beszédmódot alkalmazza (1991b, 1995, 2010, Nagy O. közlései 1998).

Az 1921-ben született, 2006-ban elhunyt Nagy Olga munkáját örömmel, s ugyanakkor a tudós és a maradandó életműve iránti tisztelettel és kegyelettel nyújtjuk át az olvasónak.

2016 tavaszán

Keszeg Vilmos